

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціального роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь бакалавр

на тему: «ТЕХНОЛОГІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ СУПРОВОДУ ДЛЯ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ»

Виконала: студентка IV курсу, Р/32 групи
спеціальності 231 «Соціальна робота»

Освітня програма «Соціальна робота»

Фащевська Ірина Олександрівна

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент, **Бойко Ольга Миколаївна**

Рецензент: кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

Левченко Наталія Володимирівна

Умань – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ.....	7
1.1 Визначення соціального супроводу як соціальної послуги ...	7
1.2 Дитячі будинки сімейного типу як форма альтернативного сімейного догляду дітей.....	10
1.3 Нормативно-правова база надання соціальної послуги супроводу.....	20
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ВИКЛИКИ ПРИ НАДАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ СУПРОВОДУ ДИТЯЧИМ БУДИНКАМ СІМЕЙНОГО ТИПУ.....	29
2.1. Особливості надання соціальної послуги супроводу.....	29
2.2 Методологія дослідження.....	33
2.3 Результати інтерв'ювання сімей альтернативної форми сімейного догляду, яким надається соціальна послуга супроводу.....	35
2.4 Рекомендації щодо подолання викликів при наданні соціальної послуги супроводу дитячим будинкам сімейного типу.....	40
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. З літа 2017 року в Україні почала відбуватись реформа під назвою «деінституціалізація» (ДІ), яка стосується змін у системі дитячих інтернатів. В даний час у таких інтернатах перебуває 106,7 тисяч дітей. Значна більшість (92,3%) з них мають хоча б одного з батьків, тоді як лише 7,7% дітей, що перебувають у інтернатах, є сиротами. Деінституціалізацію інтернатних закладів було запущено 9 серпня 2017 року після затвердження урядом плану заходів з реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки.

Етапи реформи діляться на три часові проміжки:

1. 2017-2018 – оцінка закладів по областях, які діють на даний момент та написання планів;
2. 2019-2023 – розвиток послуг з трансформацією відповідно до планів;
3. 2025-2026 – аналіз ситуації та визначення стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти правового регулювання влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, до дитячих будинків сімейного типу були предметом наукових досліджень О. Карпенко, В. Москалюк, Ю. Черновалюк, Л. Лешанич [3-6], а також окремих публікацій у наукових виданнях, зокрема, О. Розгон, В. Борисової [7; 8]. Однак окремі питання правового забезпечення створення та діяльності дитячих будинків сімейного типу потребують додаткового вивчення.

Серед вітчизняних вчених, котрі останнім часом досліджували проблематику надання соціально-педагогічної допомоги, підтримки та соціального супроводу прийомним сім'ям, ДБСТ важливе місце посідають наукові розробки Г. Бевз, І. Зверева, А. Капської, Н. Комарової, І. Пеші, І. Трубавіної, С. Харченко та інших.

Зокрема, науковцями Г.Бевз, А.Капської та Н.Комарової, здійснено ґрунтовну розробку технології надання соціально-педагогічної підтримки та

супроводу прийомним сім'ям та ДБСТ на всіх етапах їх функціонування, які включають, роботу з кандидатами у прийомні батьки та батьками-вихователями, юридичне оформлення прийомної сім'ї та ДБСТ, а також методику їх соціального супроводу [10, с.22].

Дослідники С.Толстоухова, О.Яременко, О.Вакуленко до визначальних завдань, що мають значення у ході соціального супроводу ДБСТ, відносять: адаптацію дитини до умов сімейного життя, створення сприятливого психологічного клімату, питання здоров'я, освіти, навчання, особливостей характеру дитини, соціальних проблем, фізичного розвитку [11, с.36].

Видання PRAVOKATOR (2020), проаналізувало, що відповідно до плану, до 2026 року кількість дітей, що перебувають в інституціях, має становити менше 0,5% від загальної кількості дитячого населення (у порівнянні з поточним рівнем 1,5%). Ті діти, які за різних причин залишаються в інституціях, будуть проживати у невеликих установах, що максимально наближені до сімейного середовища, з обмеженою кількістю мешканців (до 10 осіб у кожному закладі). Ці дані вказують на те, що реформа повинна відбуватись у доволі швидкому темпі. Для того, аби вона проходила якісно потрібно мінімізувати усі виклики, з якими можуть зіткнутися батьки при переході до цієї форми сімейного догляду. Особливого значення варто надати соціальній послугі супроводу, яка допомагає батькам адаптуватись, саме у ній важливо мінімізувати усі виклики.

Один з напрямів реалізації деінституалізаційної реформи полягає в сприянні активному розвитку та поширенню альтернативних форм сімейного виховання. Ці форми включають створення дитячих будинків сімейного типу, розширення мережі прийомних сімей та впровадження патронату над дитиною.

Є чимало досліджень про розвиток альтернативних форм сімейного догляду. До прикладу дослідниця Бойко Ж. (2022) у своїй статті «Розвиток альтернативних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в ході реалізації людиноцентристської державної

політики у сфері піклування про дітей» розкрила значення окремих напрямів впровадження політики щодо дітей-сиріт та дітей, які були позбавлені батьківського піклування. Також вона аргументувала важливість реформування системи інституційного догляду. Це дослідження дає уявлення про наявні проблеми у впровадженні альтернативних форми сімейного догляду, проте не розкриває з якими труднощами можуть стикатися сім'ї з альтернативною формою сімейного догляду при наданні їм різних соціальних послуг. Дослідник Заблоцький А.Р. (2018) розкрив особливості розвитку альтернативних форм догляду на прикладі прийомної сім'ї.

Як бачимо ці статті розкривають важливість деінституалізації та створення альтернативних форм сімейного виховання, проте нас цікавить саме процес та якість надання соціальних послуг, а саме соціальної послуги супроводу дитячим будинкам сімейного типу.

Об'єкт дослідження: соціальний супровід як технологія соціальної роботи.

Предмет дослідження: технологія надання соціальної послуги супроводу для дитячих будинків сімейного типу.

Мета дослідження – окреслити технологію надання соціальної послуги супроводу та виявити проблеми з якими зіштовхуються батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу при наданні їм соціальної послуги супроводу.

Завдання дослідження:

1. Описати теоретико-методологічні підходи до здійснення соціального супроводу дитячих будинків сімейного типу;
2. Розглянути нормативно-правову базу надання послуги соціального супроводу;
3. Дослідити досвід та виклики з якими зіштовхуються батьки-вихователі при наданні їм соціальної послуги супроводу;
4. Надати рекомендації щодо надання соціальної послуги супроводу дитячим будинкам сімейного типу.

Методи дослідження: глибинне інтерв'ю.

Опис методів:

- **Метод:** глибинне інтерв'ю;

- **Методика обробки й інтерпретації результатів:** метод аналітичного кодування та метод конденсації сенсу.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базах дитячих будинків сімейного типу Уманської району. Основні теоретичні положення, результати дослідження та висновки роботи доповідалися й обговорювалися на: Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Соціальна реабілітація крізь призму міждисциплінарності» тема доповіді «Супровід для дитячих будинків сімейного типу» та опубліковано тези.

Структура роботи. Зміст проведеного дослідження знайшов відображення в структурі бакалаврської роботи, яка складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи – 56 сторінки, основний текст відображено на 49 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ

1.1. Визначення соціального супроводу як соціальної послуги

Соціальний супровід має на меті подолання життєвих труднощів, зменшення негативних наслідків або навіть повне вирішення проблем, що стикаються сім'я або особа.

Діяльність при соціальному супроводі включає в себе надання комплексних соціальних послуг та використання різних інструментів соціальної роботи. Типова технологія соціального супроводу передбачає, перш за все, вивчення та діагностику ситуації клієнта, розробку плану вирішення проблеми, узгодження його з клієнтом, реалізацію відповідних заходів та оцінку результатів. Суб'єктом цієї діяльності є соціальний працівник та його/її клієнт, а об'єктом – соціальне становище та благополуччя останнього. Діяльність соціального супроводу ґрунтується на певних принципах, а її зміст складають різні види комплексних соціальних послуг та інструменти соціальної роботи.

Дослідниця Пеша (2013) визначає поняття соціального супроводу, як комплексну модель соціальної підтримки осіб та сімей, яка широко впроваджується в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді для різних категорій клієнтів. Соціальний супровід, як одна з технологій соціальної роботи, був впроваджений у практику роботи з сім'ями та індивідуальними клієнтами соціальної роботи наприкінці 90-х років 20 століття. Технологія соціального супроводу вперше була розроблена фахівцями Національного інституту розвитку сім'ї та молоді (тоді ще Українського інституту соціальних досліджень). В її основі лежить модель «кейс-менеджменту» або «соціальної роботи з індивідуальним випадком», яка широко використовується в практиці соціальної роботи за кордоном (care management у Великій Британії, case management у США) [7,13].

Пеша (2013) зазначає, що в Україні соціальна робота, спрямована на задоволення індивідуальних потреб клієнтів, характеризується терміном «соціальний супровід». Також, використовуються терміни «кейс-менеджмент» та «соціальне супроводження» в різних наукових виданнях. В Україні термін «соціальний супровід» було вперше запроваджено у 1998 році в рамках соціального експерименту зі створення системи патронатного виховання [7,13].

Соціальний супровід як модель комплексної соціальної допомоги особі або сім'ї здобув широку популярність в роботі з різними категоріями клієнтів, яким надається допомога центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді. Соціальний супровід став обов'язковою складовою функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, які виховують прийомних дітей. До того ж використання соціальної послуги супроводу закріплено на законодавчому рівні [36].

Пеша (2013) виділяє два формулювання поняття соціального супроводу при роботі з дітьми та молоддю, на які варто звернути увагу:

- «Соціальний супровід» – це форма соціальної роботи, спрямована на надання соціальної підтримки, допомоги дітям та молоді, які потребують особливого соціального захисту. Його метою є подолання складних життєвих обставин та покращення соціального статусу цих осіб;

- Поняття «соціальне супроводження», яке використовується, коли згадуємо прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Соціальне супроводження;

- це форма соціальної роботи, до якої залучаються фахівці або групи фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Вони забезпечують здійснення заходів щодо забезпечення належних умов для функціонування прийомних сімей та сімейних дитячих будинків сімейного типу, у тому числі надання соціальних послуг.

Зверева, Кияниця (2006) в свою чергу виділили базові форми соціального супроводу, як соціальної роботи:

- Індивідуальна форма – здійснення соціальної допомоги, послуг та реабілітації відповідно до потреб та кореня проблем особистості;

- Соціально важлива активність – громадський дитячий та молодіжний рух;

- Соціальне навчання – здійснення якого відбувається в різних навчальних закладах і, яке напрямку пов'язане із здобуттями певного рівня соціальної освіти;

- Соціально-психолого-педагогічна та юридична підтримка – надання компетентної допомоги та посередництва;

- Консультування – виявлення і окреслення шляхів виходу із складної ситуації;

- Доведені науковими фактами і своєчасні заходи держави, соціальних інституцій, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спеціальних установ – ці заходи повинні бути спрямовані на попередження, збереження, підтримку та захист благополуччя та здоров'я сім'ї чи конкретної особи та сприяти у досягненні поставлених цілей і розкритті їх внутрішнього потенціалу.

Аби надання соціальної послуги супроводу було ефективним, Солодучіна (2018) вважає вкрай необхідним забезпечення діяльності фахівців із соціальної роботи в територіальних громадах для надання соціальної підтримки сім'ям, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Саме це є пріоритетним завданням сьогодення в контексті реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Окрім державного регулювання надання соціальної послуги супроводу важлива також компетентність фахівців. Водяна (2014) вважає, що для успішного вирішення проблеми організації ефективного соціального супроводу сімей, у яких діти перебувають під опікою, і досягнення позитивних результатів після його завершення, необхідна якісна професійна підготовка майбутнього фахівця. Цей фахівець повинен мати глибокі знання,

розвинені здібності, високі професійні навички, мислення, самосвідомість і повинен володіти навичками самовдосконалення. Для забезпечення цього важливо мати належно організовану та ефективну систему практик.

1.2. Дитячі будинки сімейного типу як форма альтернативного сімейного догляду дітей

В Україні склалася досить розгалужена система влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, що передбачає влаштування дітей як сім'ю, так і в державні навчально-виховні заклади. Разом з тим, правове регулювання відносин, що виникають у процесі влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, є недосконалим і має суттєві прогалини. На практиці це призводить до порушення прав і законних інтересів неповнолітніх, які й без того мають глибокі душевні травми через своє соціальне становище. Сказане, безпосередньо стосується і правового регулювання діяльності дитячих будинків сімейного типу. Незважаючи на багаторічний досвід існування таких будинків, регулювання їх діяльності ще й досі не одержало свого закріплення на рівні закону. Положення про дитячий будинок сімейного типу існує вже у багатьох редакціях, воно не регулює всі ті численні відносини, що виникають під час створення, діяльності та припинення діяльності дитячого будинку сімейного типу. Залишається невизначеним правовий статус дитячого будинку сімейного типу і через це не можна з упевненістю сказати, яке саме законодавство, крім Положення про дитячий будинок сімейного типу, треба застосовувати при вирішенні питань, неврегульованих Положенням [1].

Одним із сучасних принципів сімейного права України є принцип пріоритету сімейного виховання дітей: і тих, які мають батьків, і тих, які з різних причин залишилися без батьківського піклування. Цей принцип безпосередньо закріплено в СК України [2]. Відповідно до ч.3 ст. 5 СК

держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини, бо право дитини на виховання у родині це її невід'ємне та природне право, і ніде крім сім'ї дитина не зможе одержати ту турботу і те тепло, які потрібні їй для нормального розвитку. Це треба враховувати також і при влаштуванні дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. Передача їх в сім'ю має розглядатися як пріоритетна форма влаштування дитини, і тільки у випадках, коли це неможливо, мова може йти про забезпечення прав та інтересів дитини іншими способами. Традиційною альтернативою сімейного виховання є передача дитини в дитячі інтернатні заклади. Якщо раніше така передача була вимушеним, але практично єдиним шляхом улаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, то останнім часом становище поступово змінюється. Здійснюються активні пошуки моделей відносин, які б, з одного боку, брали все позитивне із сімейної форми влаштування дитини, а з іншого – мали необхідну державну підтримку, тобто ті риси, які притаманні інтернатній формі влаштування неповнолітніх. Річ у тім, що в багатьох випадках передачу дитини в сім'ю унеможливають чинники суто економічного порядку: фізичні особи мають бажання взяти дитину на виховання, надати їй умови сімейного життя, але з фінансових та економічних причин змушені від цього відмовлятися. У таких випадках виникає потреба у створенні нових, комбінованих форм улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування [3, с.67].

Виходячи з законодавства України дає підстави для виокремлення трьох форм улаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків:

- 1) сімейна форма (улаштування дітей у сім'ю);
- 2) інтернатна форма (улаштування в навчально-виховні заклади);
- 3) змішана-сімейна форма (улаштування дітей у сім'ю із збереженням державної підтримки) [4, с.52].

Названі форми характеризуються специфічними комплексами юридичних засобів забезпечення прав та інтересів дітей, позбавлених батьківського піклування.

До сімейної форми (улаштування дітей у сім'ю) з урахуванням норм чинного та перспективного законодавства України можна віднести такі види влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення дитини (гл. 18 СК); опіка та піклування над дитиною (гл. 19 СК); фактичне виховання (ст. 269 СК) [5].

Дитячі будинки (улаштування до навчально-виховних закладів) має такі види:

- будинки дитини (для дітей від народження до трьох років);
- Дитячі будинки для дітей дошкільного віку;
- Дитячі будинки для дітей шкільного віку;
- Дитячі будинки змішаного типу для дітей дошкільного та шкільного віку;
- загальноосвітня школа-інтернат для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без
- піклування батьків (може бути з дошкільним відділенням).

Змішана-сімейна форма (улаштування дітей у сім'ю із збереженням державної підтримки) включає патронат і прийомну сім'ю.

Важливою формою влаштування дітей є сімейна форма. Улаштування дітей в сім'ю має на меті створення дитині умов сімейного виховання, збереження можливості її проживання в сім'ї родичів чи інших осіб, які б виховували дитину та здійснювали за нею догляд, тому ця форма безумовно є пріоритетною. Улаштування дітей в сім'ю забезпечується різними способами і здійснюється за допомогою різних правових механізмів. Кожен з них має свої характерні риси і дає можливість урахувати особливості відносин, що виникають між дитиною та особою, яка її виховує.

На думку Євко В. усі види сімейної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, мають спільні ознаки, які дають

змогу, по-перше, об'єднати їх в одну групу, а, по-друге, стверджувати, що між суб'єктами цих форм виникають суто сімейні правовідносини. Суб'єктами цих правовідносин є виключно фізичні особи, пов'язані спільністю проживання та побуту, веденням спільного господарства. Державні органи не є суб'єктами правовідносин, що виникають між усиновителем та всиновленою дитиною, між опікуном (піклувальником) та підопічним, фактичним вихователем та вихованцем. Наведені ознаки дають змогу твердити, що всиновлені діти, які передані під опіку чи піклування, або які знаходяться на фактичному вихованні, та їх усиновителі, опікуни (піклувальники), фактичні вихователі складають саме сім'ю у тому сенсі, в якому її розуміє законодавець (ст. 3 СК) та більшість учених-юристів [6, с.68]. Інші ознаки, що характеризують сімейну форму влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Інша формою влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, як уже зазначалося, є влаштування їх до навчально-виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Ця форма може застосовуватися тільки у тих випадках, коли немає можливості надати дитині умови сімейного виховання, тобто залучити один із видів улаштування дитини в сім'ю. Державні організації, що безпосередньо опікуються дітьми, діють на підставі Положення про навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків [7].

Наступна форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування змішана-сімейна – поєднує в собі ознаки як сімейного, так і інтернатного влаштування дітей і включає прийомну сім'ю і патронат. Ця форма є найменш розвинутою як у теоретичному і законодавчому сенсі, так і з точки зору практики влаштування дітей.

Дитячий будинок сімейного типу і прийомна сім'я є відносно новим інститутом сімейного права України, але за принципами, покладеними в основу її діяльності, вона має ознаки як сімейної так і інші форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Прийомна сім'я – це сім'я, що добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей для виховання та спільного проживання. Загальна кількість дітей у такій сім'ї рахуючи рідних та прийомних, як правило, не повинна перевищувати 5 осіб (п. 2 Положення про прийомну сім'ю). Діти до прийомної сім'ї передаються на підставі Угоди про влаштування дітей до прийомної сім'ї на виховання та спільне проживання. Оскільки цей інститут влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, є новим, ґрунтовних досліджень з цього питання в науці сімейного права України поки що не існує [8].

СК України передбачає ще один вид влаштування у сім'ю дітей, позбавлених батьківського піклування – патронат. Цей вид не є зовсім новим, але законодавче закріплення на рівні Кодексу він одержав уперше. Відповідно до ст. 252 СК України за договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату.

Зазначені види змішаної-сімейної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейної форми наближає те, що діти передаються на виховання особам (прийомним батькам, патронатним вихователям), які до досягнення дітьми повноліття постійно сумісно з ними проживатимуть та вестимуть спільне господарство, виховуючи їх. Але, на відміну від правовідносин, що складаються в сім'ї тільки за участю фізичних осіб, при влаштуванні дітей до прийомних сімей або під патронат складаються своєрідні тристоронні правовідносини, суб'єктами яких є ще й держава в особі органу опіки та піклування, що бере на себе обов'язок з утримання переданих на виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [9, с.83].

Таким чином, сьогодні в Україні існують три альтернативні форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, кожна з яких має свої особливості, свої позитивні та негативні риси. Але

незважаючи на те, що найбільш бажаним є влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, в сім'ю, дуже часто сім'ї не мають економічних і фінансових можливостей утримувати таку дитину, навіть коли вони цього бажають. З огляду на це, уявляється необхідним всебічний розвиток сімейної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом удосконалення нормативної бази і розширення практики застосування, оскільки оптимальним є сполучення фінансової підтримки з боку держави пересічних громадян, які мають бажання виховувати знедолених дітей, але не мають для цього необхідним матеріальних засобів, та виховання у сімейному оточенні дітей, позбавлених батьківського піклування [10, с.865].

В Україні перше Положення про дитячий будинок сімейного типу було прийняте постановою Кабінету Міністрів України № 267 від 27 квітня 1994 року, але його редакція теж мала значні недоліки. Пізніше і ця постанова втратила чинність.

Нині дитячі будинки сімейного типу діють на підставі Положення про дитячий будинок сімейного типу у третій редакції, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 267 від 26 квітня 2002 року, про те необхідно вказати і Закон України Про охорону дитинства [11].

Незважаючи на те, що перші дитячі будинки сімейного типу були створені понад вісімнадцять років тому, а також на те, що сьогодні в Україні функціонує ціла низка таких будинків, досі не проводилось ґрунтовних наукових досліджень відносин, які виникають у процесі створення, існування та припинення діяльності цих будинків. Важко визнати досконалим і стан нормативного регулювання діяльності дитячого будинку сімейного типу, а також практику застосування існуючих норм. Тому виникає потреба в науковому аналізі природи дитячого будинку сімейного типу і створенні адекватної правової форми для відносин, що виникають між дітьми, які потребують піклування та особами, які беруть на себе обов'язок з їх виховання.

У 2017 році уряд України розпочав процес реформи, який спрямований на зміну системи догляду та виховання дітей. Національна стратегія реформування цієї системи на період з 2017 по 2026 роки була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року під номером 526р. Деінституціалізація є процесом планування реорганізації закладів інтернатного типу з метою їх скорочення або закриття, а також створення різноманітних інших послуг догляду за дитиною, які регулюються законами та стандартами, спрямованими на досягнення конкретних результатів. Процес деінституціалізації базується на таких принципах:

- Сім'я – це найкраще середовище для виховання та розвитку дитини.

- Збереження сім'ї є основною умовою для забезпечення благополуччя та захисту найкращих інтересів дитини.

- Кожна дитина має право на увагу та дбайливий підхід. Потреби, думка та інтереси кожної дитини повинні бути враховані.

У процесі деінституціалізації, забезпечується динамічний розвиток та доступність послуг на рівні територіальних громад для дітей та сімей з дітьми, що сприятиме поступовій ліквідації інтернатних закладів, вивільнені кошти спрямовуються на створення нових послуг та розвиток існуючих у громадах. Реформа запланована на 10 років і передбачає зменшення кількості дітей, які проживають у інтернатах, на 90%, а також забезпечення доступних та якісних послуг для підтримки сімей з дітьми в кожній громаді з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей (Міністерство соціальної політики України, н/д).

Реформа деінституціалізації запустила розвиток альтернативних форм сімейного догляду. Альтернативний догляд охоплює всі типи догляду та умови проживання, що забезпечуються дітям, які з різних причин не перебувають під повним доглядом принаймні одного з батьків. Формами альтернативного догляду є опіка, піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, малий груповий будиночок та інші форми влаштування дітей, що базуються на сімейному середовищі, а також

стаціонарні заклади з умовами проживання, які максимально наближені до сімейних умов (Hope and Homes, н/д).

Організація ЮНІСЕФ визначає дитячий будинок сімейного типу (ДБСТ), як форму установи, де окрема сім'я або особа, яка не перебуває у шлюбі (батьки-вихователі), взяла на себе виховання та спільне проживання не менше ніж п'ятох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (вихованців). У той же час загальна кількість дітей, у тому числі родичів, що проживають у цій сім'ї, не може перевищувати десять осіб (ЮНІСЕФ, н/д).

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, проживають у дитячому будинку сімейного типу до досягнення 18-річного віку. У випадку, якщо вони продовжують навчання у професійно-технічному або вищому навчальному закладі, що має I-IV рівень акредитації, їх перебування у дитячому будинку сімейного типу може тривати до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів. (Міністерство соціальної політики України, н/д).

Аби стати батьками-вихователями потрібно відповідати таким вимогам: бути працездатною повнолітньою особою або бути працездатними повнолітніми особами, які перебувають у шлюбі. Батьки-вихователі зобов'язані забезпечити всі потреби та інтереси дитини до її повноліття. Для того щоб батьки-вихователі могли дбайливо опікуватися дітьми, вихованці повинні досягти віку вісімнадцяти років до того, як батьки досягнуть пенсійного віку - це ще один важливий віковий аспект. (ЮНІСЕФ, н/д).

Міністерство соціальної політики України (н/д) зазначає, що не можуть створити дитячий будинок сімейного типу ті особи, які:

- Визнані недієздатними або обмежено дієздатними;
- Позбавлені батьківських прав;
- Були опікунами, батьками вихователями, усиновлювачами, але усиновлення було скасоване чи визнане недійсним з їх провини;
- Не можуть виконувати покладені на них обов'язки через стан здоров'я;

- Перебувають на обліку у психо/нарко-диспансерах;
- Зловживають наркотичними речовинами;
- Були засуджені за визначеними злочинами;
- Не мають постійного місця проживання та стабільного доходу.

У законі також зазначено, що не можуть бути батьками-вихователями особи, які проживають з членами сім'ї, включаючи малолітніх та неповнолітніх дітей, що мають глибокі органічні ураження нервової системи, алкогольну або наркотичну залежність, хворі на СНІД, відкриту форму туберкульозу, психотичні розлади або офіційно зареєстровані асоціальні прояви та нахили до насильства.

Окрім певних вимог до осіб, які створюють ДБСТ, є ще вимоги до місця та побутових умов, в яких цей будинок створюватись. Серед них: належні умови проживання в житловому приміщенні; встановлені житлові площі, відповідні вимогам; належний рівень санітарних умов; наявність необхідних меблів, побутової техніки та інших товарів тривалого використання; наявність всіх умов для проживання, виховання та розвитку дитини (ЮНІСЕФ, н/д).

Аби створити дитячий будинок сімейного типу потрібно подати документи, серед яких:

- Заява кандидатів;
- Довідка про склад сім'ї;
- Копія свідоцтва про шлюб;
- Підтвердження проходження курсів підготовки;
- Рекомендацію центру соцслужб;
- Копії паспортів;
- Довідка про доходи за останні 6 місяців або декларацію про доходи;
- Довідка стосовно боргових зобов'язань;
- Довідка про стан здоров'я кандидатів та усіх членів сім'ї, що з ними проживають;

- Згоду повнолітніх членів сім'ї, що проживають з кандидатами (Міністерство соціальної політики України, н/д).

Для того, щоби полегшити процес розуміння, як створюється дитячий будинок сімейного типу, організація ЮНІСЕФ надала поетапний план, яким можуть послуговуватись кандидати у батьки-вихователі.

1. Звернутися до служби у справах дітей за місцем проживання, де потрібно: проконсультуватися зі спеціалістом, запланувати і пройти співбесіду та подати необхідні документи.

2. Провести огляд умов проживання та скласти відповідний оглядовий акт про житлові та побутові умови, який складає спеціаліст центру соціальних служб складає оглядовий акт про житлові та побутові умови.

3. Пройти курси з виховання дітей в обласному центрі соціальних служб.

4. Стати на облік під час якого: пройти навчання та отримати відповідну довідку про закінчення, отримати рекомендацію від центру соціальних служб для включення до єдиного банку даних.

5. Отримати рішення про створення дитячого будинку сімейного типу

6. Зареєструватися як батьки-вихователі у службі у справах дітей за місцем проживання і отримати направлення на знайомство та контакт з дитиною.

7. Отримати рішення про влаштування дитини до дитячого будинку сімейного типу (ЮНІСЕФ, н/д).

1.3 Нормативно-правова база надання соціальної послуги супроводу

Нормативно-правова база соціальної послуги супроводу складається з низки законів, постанов, порядків та іншим нормативно-правових. Проте, перед коротким оглядом цих документів варто звернути увагу на те, що існує два терміни: «соціальна послуга супроводу» та «соціальне супроводження». Дослідниці Капська та Пеша (2012) у навчальному посібнику «Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей» зазначають, що хоч терміни мають різне звучання у нормативних документах, проте мають один і той самий технологічний алгоритм. У своїй праці вони використовують термін «соціальний супровід». У нормативно-правових актах ми можемо зустріти два цих терміни.

Закон України «Про соціальні послуги», Закон України від 17.01.2019 № 2671 – VIII У цьому законі вживається термін «соціальний супровід». Соціальна послуга супроводу згідно Закону України «Про соціальні послуги» (2019) – це одна з сімнадцяти базових соціальних послуг, яка надається державою. Згідно закону України «Про соціальні послуги», соціальний супровід – це також послуга, яка належить до основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді. Відповідно до законодавства може здійснюватись соціальний супровід таких категорій населення: сім'ї, які потрапили у складні життєві обставини, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, сім'ї опікунів та усиновителів. «Соціальна послуга супроводу» – це комплексна соціальна послуга, яка включає в себе скоординовані зусилля фахівців, які забезпечують постійну або систематичну комплексну допомогу. Ця допомога може включати такі елементи, як догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція та інші. (Закон України «Про соціальні послуги», 2019).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу», Положення від 26.04.2002 № 564. У

цій постанові дуже чітко визначається діяльність соціальних фахівців при створенні дитячого будинку сімейного типу. А саме у пункті 7, де чітко описано про контроль за умовами утримання, виховання та навчання вихованців у дитячому будинку сімейного типу.

Згідно постанови «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» (2002) один раз на рік, служба у справах дітей за місцем проживання сім'ї готує звіт про стан виховання, утримання і розвитку дітей в дитячому будинку сімейного типу. Такий звіт готується на основі інформації, наданої центром соціальних служб, іншими установами або закладами, що надають соціальні послуги, а також соціальним працівником або фахівцем із соціальної роботи, який здійснює соціальне супроводження сім'ї. Річний термін починається з дати прийняття дитини в дитячий будинок сімейного типу.

Соціальне супроводження дитячих будинків сімейного типу – це здійснення заходів, мета яких сприяти створенню належних умов функціонування дитячого будинку сімейного типу, включаючи надання соціальних послуг у разі потреби.

Важливо зазначити також, що соціальне супроводження дитячого будинку сімейного типу здійснюється постійно. Для здійснення соціального супроводження призначається соціальний працівник або фахівець із соціальної роботи. Держава зобов'язується забезпечити соціальне супроводження (Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу, 2002).

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV.

Закон встановлює норми щодо правового, організаційного та соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб, що належать до цієї категорії, та є однією з частин законодавства про захист дітей. Закон надає гарантії державної підтримки

цим дітям. Стаття 15 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005) визначає, що соціальний супровід здійснюється стосовно дітей, які перебувають на вихованні в сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також щодо осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Основною метою соціального супроводу є допомога дітям у пристосуванні до нової сім'ї, створенні позитивного психологічного середовища у цій сім'ї, і забезпеченні оптимальних умов життя дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування та осіб, що належать до цієї категорії, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб. Крім того, завдання соціального супроводу полягає в захисті прав дітей і забезпеченні їм необхідної допомоги та підтримки (Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, 2005).

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Закон України від 21.06.2001 № 2558-III.

Цей Закон визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю. У статті 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001) зазначено, що для реалізації своїх повноважень районні, міські, районні у містах, селищні та сільські центри соціальних служб утворюють денні служби (відділення), що здійснюють: соціальний супровід сімей, які потрапили у складні життєві обставини та соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів та усиновителів (Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, 2001).

Наказ «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» Мінсоцполітики України; Наказ, Стандарт, Заходи від 31.03.2016 № 318.

Цей Державний стандарт описує зміст, обсяг, умови та процедуру надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), що перебувають у складних життєвих обставинах, а також встановлює стандарти якості цієї послуги для всіх суб'єктів, з метою допомогти сім'ям (особам) подолати або мінімізувати негативні наслідки складних життєвих обставин. Цей стандарт застосовується для двох цілей: надання соціального супроводу сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах та не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив цих обставин; та моніторингу та контролю за якістю надання цієї соціальної послуги. (Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, 2016).

У цьому Державному визначено основні терміни, які використовують при наданні соціальної послуги супроводу сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах: індивідуальний план надання соціальної послуги соціального супроводу, моніторинг якості надання соціальної послуги соціального супроводу, мультидисциплінарна команда, надавач соціальної послуги соціального супроводу, отримувач соціальної послуги соціального супроводу, складні життєві обставини, соціальна послуга соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, суб'єкт, що надає соціальну послугу соціального супроводу (Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, 2016).

Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах складається з 17 розділів, які розкривають різні аспекти надання соціальної послуги супроводу для цієї категорії населення. У розділі VIII в додатку 1 вказано перелік основних дій та заходів, що становлять зміст соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах:

1. Відвідування отримувача послуги за місцем його проживання (перебування).

2. Оцінка потреб сім'ї/особи.
3. Складання індивідуального плану соціального супроводу.
4. Аналіз та корегування плану соціального супроводу.
5. Інформування щодо питань, пов'язаних з наданням інших послуг і соціальної допомоги. Надання інформаційно-освітніх матеріалів, інструкцій, буклетів, листівок.
6. Бесіди з отримувачем соціальної послуги, членами його сім'ї, особами з найближчого оточення (очно, телефоном).
7. Психологічна підтримка згідно з професійною компетенцією (організація психотерапевтичних груп, психологічна корекція).
8. Організація та проведення сімейних групових нарад, мережових зустрічей; залучення отримувача послуги до участі у тренінгах, дискусіях, засіданнях за круглим столом, семінарах, лекціях та інших заходах.
9. Допомога отримувачу послуги в оформленні документів.
10. Перенаправлення отримувача послуги до інших надавачів соціальних послуг, у т. ч. для отримання спеціалізованих послуг.
11. Організація та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги.
12. Підготовка та укладання договору про надання соціальної послуги.
13. Складання акта оцінки потреб.
14. Формування особової справи сім'ї.
15. Листування з усіма суб'єктами надання соціальної послуги, оформлення запитів до установ і організацій.

Постанова «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу», Порядок від 21.11.2013 № 896.

Цей Порядок регулює процедуру виявлення сімей (осіб), що перебувають у складних життєвих обставинах, та надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу.

За постановою до сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, належать сім'ї (особи), які не можуть самотійно подолати або

мінімізувати негативний вплив, зокрема, таких обставин: жорстоке поводження з дитиною в сім'ї; відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї (особи); відсутність житла, призначеного та придатного для проживання; відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи), насильство в сім'ї (у тому числі щодо дитини); тривала хвороба, встановлена інвалідність (у тому числі дітей), вроджені вади фізичного та психічного розвитку, малозабезпеченість, безробіття одного з членів сім'ї (особи), що негативно впливає на виконання батьківських обов'язків, призводить до неналежного утримання дитини та догляду за нею; спосіб життя, внаслідок якого один із членів сім'ї (особа) частково або повністю не має здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте життя та брати участь у суспільному житті; ухиляння батьків від виконання обов'язків з виховання дитини; відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав; стихійне лихо; дискримінація осіб та/або груп осіб (Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу, 2013).

Постанова «Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги», Критерії від 14.11.2012 № 1039.

Ці критерії розроблено з метою встановлення єдиних вимог до суб'єктів, що надають соціальні послуги (далі – суб'єкти), незалежно від форми власності та господарювання (Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, 2012).

Наказ «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу», від 23.09.2009 № 3357.

Соціальне супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (далі – соціальне супроводження) – робота, що передбачає здійснення фахівцем (або групою фахівців) центру соціальних служб для

сім'ї, дітей та молоді (далі – центри) заходів, спрямованих на забезпечення належних умов функціонування прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, зокрема надання соціальних послуг (Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, 2009).

У статті 2 наказу «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» (2009) вказано, що суб'єктами соціального супроводження є центри соціальних служб, а об'єктами є: прийомні діти, діти – вихованці дитячого будинку сімейного типу, прийомні батьки, батьки-вихователі, рідні діти прийомних батьків та батьків-вихователів, інші особи (члени сім'ї), які спільно проживають з прийомними батьками, батьками-вихователями.

Наказ «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах», від 13.07.2018 № 1005.

Наказ «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах» (2018) затверджує форми обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах. У законі закріплені такі форми обліку:

- Повідомлення/інформація про сім'ю/особу, яка перебуває у складних життєвих обставинах;
- Акт оцінки потреб сім'ї/особи;
- Звіт за результатами соціального супроводу сім'ї/особи;
- Соціальна картка сім'ї/особи;
- План соціального супроводу сім'ї/особи;
- Направлення сім'ї/особи до іншого суб'єкта для надання соціальних послуг.

Висновки до першого розділу

Отже, соціальна послуга супроводу, як визначають дослідники, є діяльністю соціальних працівників, спрямованою на досягнення якісних змін у соціальному становищі та добробуті клієнта. Вона має на меті подолання життєвих труднощів, зменшення негативних наслідків або повне вирішення проблем, з якими стикаються сім'ї або особи. Соціальний супровід включає надання комплексних соціальних послуг та використання різних інструментів соціальної роботи. Ця діяльність ґрунтується на вивченні ситуації клієнта, розробці плану вирішення проблеми, взаємодії з клієнтом та оцінці результатів. Соціальний супровід широко застосовується в роботі з різними категоріями клієнтів, включаючи сім'ї, дітей та молодь, і він є обов'язковою складовою функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Наведені вище визначення виявляють певні суперечності та свідчать про відсутність єдиного підходу, який би пояснював природу соціального супроводу. Його можна розглядати як вид соціальної роботи, форму соціальної підтримки або комплекс соціальних послуг.

Український уряд розпочав реформу системи догляду та виховання дітей з метою змінити існуючу систему. Ця реформа передбачає зменшення кількості дітей, які проживають у інтернатах, на 90% та створення доступних та якісних послуг для підтримки сімей з дітьми. Результатом реформи є розвиток альтернативних форм сімейного догляду, однією з яких є дитячий будинок сімейного типу.

ДБСТ є однією з альтернативних форм сімейного догляду, яка надає дітям, які не перебувають під повним доглядом батьків, середовище, близьке до сімейного, забезпечуючи їм умови проживання, виховання та розвитку. Важливим аспектом ДБСТ є забезпечення належних житлових умов, санітарних умов, наявності необхідних меблів та побутової техніки для дитини.

Деінституалізація системи догляду та виховання дітей та розвиток альтернативних форм сімейного догляду, зокрема дитячих будинків сімейного типу, є важливими кроками в забезпеченні благополуччя та захисту інтересів дітей, а також у зміцненні родинного середовища для їхнього виховання та розвитку.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ВИКЛИКИ ПРИ НАДАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ СУПРОВОДУ ДИТЯЧИМ БУДИНКАМ СІМЕЙНОГО ТИПУ

2.1 Особливості надання соціальної послуги супроводу

Для того, аби розуміти з якими викликами можуть зіштовхнутись батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу при наданні їм соціальної послуги важливо знати базові особливості надання послуги та етапи, що супроводжують послугу.

Проте перед описом власне технології надання соціального супроводу варто нагадати, що існує два поняття «соціальний супровід» та «соціальне супроводження». Попри різне формулювання в нормативних документах – ці дві форми роботи мають один і той самий мають технологічний алгоритм [7,13].

Соціальне супроводження в прийомній сім'ї та дитячому будинку сімейного типу є необхідним елементом їхнього функціонування та є закріпленим на рівні законодавства [13].

Починаючи з моменту створення, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу [7,13].

Дослідниці Комарова та Пеша (2006) описують у своїй праці, що методика соціального супроводу ґрунтується на моделі "ведення випадку". Для кращого розуміння сутності цієї технології, варто розглянути основи соціально-педагогічної моделі «ведення випадку». За цією технологією робота з клієнтом передбачає виконання кількох етапів:

- Вивчення та оцінка ситуації: аналізується та оцінюється ситуація, в якій перебуває клієнт.

- Розробка плану можливого вирішення проблеми та узгодження з клієнтом: розробляється план дій для вирішення проблеми, і його узгодження з клієнтом, залучення його до процесу планування.

- Реалізація дій для поліпшення ситуації: здійснюються конкретні дії та заходи, спрямовані на покращення ситуації клієнта.

- Аналіз реалізації плану дій та оцінка результативності: проводиться аналіз реалізації плану дій та оцінка досягнутих результатів, що допомагає зрозуміти ефективність застосованих заходів.

Ця модель дозволяє систематично підходити до вирішення проблем клієнта та досягати позитивних результатів.

Важливою особливістю соціальної послуги супроводу є проведення роботи з клієнтом безпосередньо на його місці проживання, а не в спеціалізованих установах. Головною метою такого підходу є створення умов, щоб кожна особа могла жити самостійно і незалежно в своєму звичному соціальному оточенні. Також соціальний супровід передбачає взаємодію між соціальним працівником та клієнтом. При розробці плану соціального супроводу враховуються питання, які мають бути вирішеними самим клієнтом. Цей підхід сприяє формуванню відповідальності за кінцевий результат не тільки у фахівців, а й у клієнта, що потребує допомоги (Комарова, Пеша, 2006).

Отже перейдемо до етапів надання соціальної послуги супроводу та коротко оглянемо кожен із них. Капська та Пеша (2012) виділяють три основні етапи:

- Перший етап – аналіз ситуації та розробка плану.
- Другий етап – здійснення плану соціального супроводу.
- Третій етап – оцінка здійсненого плану.

Окрім загальних етапів, дослідниці Капська та Пеша (2012) виділяють також етапи реалізації:

1. Початок соціального супроводу.
2. Перевірка документів дитини.
3. Оцінка потреб конкретної дитини/дитячого будинку сімейного типу.
4. Планування супроводу.

5. Здійснення супроводу.
6. Періодична оцінка результатів соціального супроводу.
7. Планування виходу дитини з сім'ї.
8. Завершення соціального супроводу.

Проаналізувавши працю Бондаренко (2014) «Виховання дітей у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу» та працю Капської та Пешої (2012) «Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей» можна виділити основні послуги, які надаються на етапі реалізації – власне здійснені та наданні соціального супроводу. Дані послуги спрямовані на вирішення різноманітних проблем та завдань: адаптацію дитини, створення сприятливого клімату у родині, забезпечення оптимальних умов проживання, захист прав дитини, створення можливостей для розвитку, підготовка дитини до виходу із сім'ї. До переліку послуг входять такі:

- Соціально-економічні: допомога у залученні додаткових ресурсів для сім'ї, у вчасному отриманні батьками-вихователями виплат від держави, у працевлаштуванні дітей після виходу із сім'ї;

- Юридичні: консультування, представництво інтересів;

- Соціально-педагогічні: допомога у вирішенні питань навчання, залучення дитини до різних активностей, забезпечення доступності освітніх послуг з різними вадами шляхом індивідуального навчання; просвітницька робота, формування здорових звичок, організація навчання батьків, встановлення та підтримка стосунків з біологічною сім'єю, формування життєвих навичок дитини: планування нею свого життя та його здійснення; допомога у розв'язанні конфліктних ситуацій, підготовка до виходу з сім'ї, здійснення моніторингу захисту дитини від жорстокого поводження та насильства; представлення інтересів клієнта в різних установах та закладах;

- Соціально-психологічні: адаптація дитини до сім'ї та сім'ї до дитини, створення належного психологічного клімату, для якого характерними є повага, любов, турбота, емоційні зв'язки; запобігання непорозумінням між членами сім'ї, формування у дитини почуття гідності, адекватної самооцінки,

самосвідомості, самостійності, громадянськості позиції; робота з наслідками психологічних травм; реабілітаційна робота, корекція поведінки, консультування, організація сімейної психотерапії, надання методичних порад;

- Соціально-медичні: допомога у вирішенні питань збереження, підтримки та охорони здоров'я дітей-вихованців; інформування щодо організації здорового способу життя, профілактики різних захворювань; допомога у проходженні медичного огляду та, якщо потрібно, моніторинг за призначенням лікаря, вирішення питань щодо оздоровлення, налагодження, якщо потрібно, співпраці із закладами охорони здоров'я;

- Інформаційні: інформування про ресурси громади (дитячі навчальні заклади, гуртки спортивні школи та заняття), надання довідкової інформації, для вирішення складної життєвої ситуації, надання інформації про послуги та графіки роботи закладів соціального спрямування, освіти, охорони здоров'я, центрів зайнятості, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Соціальний супровід в таких сім'ях здійснюється постійно. Супроводжуючий спеціаліст повинен вплинути на взаємини у сім'ї таким чином, щоб всі необхідні заходи для забезпечення порядку та дисципліни були підтримані. Це досягається за допомогою методів, які ґрунтуються на повазі до гідності дитини [2].

Необхідно враховувати, що надання перерахованих послуг залежить від потреб та індивідуальних запитів сім'ї та вихованця і не є обов'язковим для всіх дитячих будинків сімейного типу, які знаходяться під соціальним супроводом. У процесі соціального супроводу соціальний працівник використовує різноманітні форми та методи надання соціальних послуг прийомним сім'ям та дитячим будинкам [7,13].

Отже, соціальне супроводження є формою державної підтримки сім'ї з метою захисту і добробуту дитини, і включає надання різноманітних послуг, спрямованих на створення належних умов для функціонування дитячих будинків сімейного типу. Цей підхід є найефективнішою стратегією

перехідного періоду від інституційного утримання до сімейного оточення для дитини [5].

2.2 Методологія дослідження

Процес деінституалізації почався відносно нещодавно, у 2017 році, а це означає, що кількість дитячих будинків сімейного типу значно зросла. До прикладу у 2015 років було приблизно 900 таких будинків. На період 2020 близько 1180 будинків [34].

Метою даного дослідження є окреслити досвід та виклики з якими зіштовхуються батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу при наданні їм соціальної послуги супроводу.

Сформульовані завдання перед початком дослідження вимагають здійснення емпіричного дослідження. Завданнями емпіричного дослідження є:

1. Дізнатись, чи були проінформовані батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу про надання їм соціальної послуги супроводу.
2. Дізнатись як батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу розуміють значення соціальної послуги супроводу.
3. Дізнатись, чи соціальний супровід було проведено відповідно до передбачених етапів.
  - a. Аналіз ситуації та розробка плану.
  - b. Здійснення соціального супроводу.
  - c. Оцінка здійсненого супроводу.
4. Визначити з якими викликами зіштовхнулись батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу при наданні їм соціальної послуги супроводу.
5. Дослідити причини у випадку не надання соціальної послуги супроводу.

Для дослідження цих питань був обраний метод глибинних інтерв'ю з батьками-вихователями дитячих будинків сімейного типу. Такі інтерв'ю дають змогу оцінити чи соціальна послуга соціального супроводу була надана відповідно до стандарту.

Серед опитаних було 5 жінок, які є батьками-вихователями дитячого будинку сімейного типу в Україні. Важливо зазначити, відповіді респондентів стосуватимуться досвіду надання їм соціальної послуги супроводу до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

Респонденти були обрані за такими критеріями:

1. Батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу.
2. Дитячі будинки сімейного типу, яким надається соціальна послуга супроводу.

На підготовчому етапі дослідження було створено гайд інтерв'ю та був здійснений пошук респондентів. Вибіркова сукупність складає п'ять осіб. Дослідження було проведене впродовж грудня 2023 – лютого 2024 року. Інтерв'ю за згодою респондента проведено в телефонному форматі та записано на диктофон. Під час інтерв'ю не були присутні треті особи. Усі респонденти є батьками-вихователями дитячих будинків сімейного типу, яким надається соціальна послуга супроводу. Для обробки та інтерпретації даних було застосовано метод аналітичного кодування, а також метод конденсації сенсу. Ці методи допомогли виділити основне зі слів експертів та опрацювати інтерв'ю аналітично.

2.3 Результати інтерв'ювання сімей альтернативної форми сімейного догляду, яким надається соціальна послуга супроводу

З метою збереження принципів анонімності у ході проведення дослідження, в даному розділі буде наведена загальна інформація про респондентів та не будуть вказуватись імена та прізвища. Як було згадано вище, в даному дослідженні було важливо насамперед дослідити індивідуальний досвід батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу та виконати завдання, які стояли перед дослідником. Було досліджено досвід п'яти респондентів, які створили дитячий будинок сімейного типу та є батьками-вихователями.

Респондентка 1 – Одружена жінка з трьома власними дітьми та п'ятьма дітьми вихованцями. Вона та її чоловік є батьками-вихователями в ДБСТ (дитячий будинок соціального типу). У 2009 році вони стали прийомною сім'єю, а в 2019 році власне стали ДБСТ. Родина отримує соціальну послугу супроводу, про яку були проінформовані.

Респондентка розуміє значення соціальної послуги супроводу як підтримку та допомогу у вирішенні проблем, що виникають у родині. Соціальний супровід був проведений для її родини, і вона оцінює його як незадовільний.

Супровід не був проведений відповідно до передбачених етапів, таких як аналіз ситуації та розробка плану, здійснення соціального супроводу та оцінка здійсненого супроводу. Респондентка зіштовхнулася з викликами при наданні соціальної послуги, такими як недостатнє інформування, брак фінансової підтримки та недостатність кваліфікації соціальних працівників.

Вона вважає, що, якби соціальна послуга супроводу надавалась якісніше та відповідно технології, то чимало питань та проблем могли би вирішенні швидше. Вона вважає, що основними причинами ненадання соціальної послуги супроводу є недостатня фінансова підтримка та неякісна робота соціальних працівників. Респондентка також вказує на відсутність допомоги та підтримки зі сторони соціальних служб.

Респондентка 2 – одруженою матір'ю-вихователем, має двох власних дітей, а також виховує восьмеро вихованців у дитячому будинку сімейного типу. Респондентка має досвід роботи як прокурор, що надало їй знання про інтернатні заклади та перевірки їх умов.

Вона була поінформована про надання соціальної послуги супроводу. Для неї соціальний супровід означає отримання допомоги у проведенні обстежень, направленні на відпочинок у дитячі табори та отриманні різноманітних послуг, що надаються соціальним фахівцем.

Родині респондентки було надано соціальний супровід не відповідно до передбачених етапів, включаючи аналіз ситуації, розробку плану, здійснення соціального супроводу та оцінку здійсненого супроводу, проте регулярно відбувалися навчання для сім'ї, які проводили різні фахівці.

У процесі надання соціальної послуги супроводу респондентка зіштовхнулася з викликом, коли служба у справах дітей (ССД) відмовилась розглядати їх заяву через те, що сім'я не належить до їхнього району. Однак, інша адміністрація надала необхідну допомогу. Також, було відчуття нестачі соціального супроводу з боку соціальних працівників, оскільки в їхній громаді не було відповідних служб.

Респондентка вважає, що соціальний супровід та допомога соціального фахівця є способом вирішення їхніх проблем. Вона бачить потребу у соціальному супроводі та отриманні психологічно-соціальних послуг для її вихованців.

Респондентка 3 – має двох власних дітей та виховує дев'ять дітей-вихованців. Сім'я була поінформована про соціальну послугу супроводу. Респондентка позитивно оцінює значення соціальної послуги супроводу, особливо в контексті психологічної підтримки для дітей та батьків.

Сім'я зверталась до служби у справах дітей за допомогою, адже в сім'ї перебуває хлопець з вадами слуху та мовлення. Однак, виявилось, що немає спеціаліста з жестової мови для спілкування з цим хлопцем.

Вона також зазначає, що вчителі та волонтери допомагали родині і займалися вихованцями. Однак, вона також згадує про виклики, з якими стикаються при наданні соціальної послуги, такі як нестабільність та часта зміна спеціалістів. Респондентка вважає, що основні причини ненадання якісної соціальної послуги супроводу для її сім'ї полягають у відсутності спеціаліста з жестовою мовою та недостатній стабільності соціальних служб.

Вона також вказує на роль соціального працівника у наданні послуги супроводу та самостійну ініціативу родини. Респондентка відчуває потребу у цій послугі та бачить її як спосіб вирішення проблем своєї родини.

Потреби респондентки включають – психологічну підтримку, навчання, а саме знання методик роботи з агресією та вміння комунікувати з іншими батьками, суспільством та медичними фахівцями, щоб зрозуміти особливості її дітей та забезпечити їм належну допомогу. Респонденту стає легше та не так самотньо, коли спілкується з іншими, до прикладу відзначає, що таке спілкування можна знайти в церкві.

Респондентка 4 – є одруженою жінкою і матір'ю двох власних дітей. У 2018 році вони стали дитячим будинком сімейного типу та взяли на виховання ще сімох дітей. На даний момент у будинку проживає 10 діток. Респондентка вирішила взяти на виховання дітей, оскільки сама виростала з нерідною матір'ю. Вона була поінформована про надання соціальної послуги супроводу. Ініціатива створення сім'ї, що бере на виховання дітей з інституційних закладів, виникла з бажання допомогти дітям, а також з власного досвіду виховання.

Сім'я отримувала підтримку соціальних служб у вигляді допомоги з доглядом та розвитком для одного з дітей, який мав труднощі з мовленням. Батьки проходили навчання від соціальних служб та співпрацювали з психологами та соціальними фахівцями. Родина стикалася з відмовою в наданні більшої житлової площі. Спілкування з соціальними працівниками було систематичним. Спочатку соціальний працівник відвідував сім'ю щотижня, а пізніше – один раз на місяць або раз на два місяці. Сім'я мала

можливість отримувати поради та підтримку від соціальних фахівців. Служба у справах дітей відвідують родину щороку та проводили моніторинг ситуації.

Соціальні фахівці перевіряли, як діти адаптуються та розвиваються. Фінансова підтримка для дітей була вчасною та достатньою, але винагороди для батьків були недостатніми. Сім'я не зіштовхнулася із серйозними викликами під час отримання соціальної послуги супроводу.

Загалом, респондентка вважає, що надання соціальної послуги супроводу було проведено відповідно до передбачених етапів, таких як аналіз ситуації та розробка плану, здійснення соціального супроводу і оцінка здійсненого супроводу. Вона бачила цей соціальний супровід як спосіб вирішення їхніх проблем і потреб, особливо щодо розвитку та догляду за дітьми.

Однак, вона також відчувала нестачу відпочинку для себе та свого партнера. Також, респондентка зазначила, що на початку створення сім'ї, вони стикалися з упередженим ставленням. Проте, вона висловила задоволення від співпраці з соціальними працівниками, які проявляли ініціативу та завжди були на зв'язку.

Загалом, соціальний супровід виявився корисним для сім'ї респондентки, допоміг їм зрозуміти і вирішити проблеми, пов'язані з вихованням та розвитком дітей.

Респондентка 5 – є розлученою жінкою з трьома власними дітьми. Вона також випустила вже 15 дітей-вихованців. На даний момент виховує семеро дітей. Досвід з її власного дитинства вплинув на неї і надихнув створити дитячий будинок сімейного типу, та не лише це. Вона також працювала вихователем у садочку, де зрозуміла, що дуже любить дітей. Всі ці обставини спонукали її задуматися про виховання дітей з інституційних закладів. Рішення було складним, але вона вирішила спершу спробувати, тому пішла працювати в дитбудинок вихователем, щоб краще зрозуміти потреби та проблеми таких дітей. Після року роботи зрозуміла, що це їй під силу.

Респондентка була поінформована про супровід, оскільки сама мала багато знань по цій галузі. Також зазначає, що соціальний супровід не надавався належним чином, а служба у справах дітей не дуже допомогла. Вона потребувала підтримки з області, але на той час така підтримка була недостатньою. За словами жінки служби не давали часу на адаптацію, вимагали високої успішності від дітей вже за місяць, а дітям потрібно було комфорт створити та стабілізувати психологічний стан. Проте служби у справах дітей вимагали лише показників та зовсім не уявляли роботу з дітьми. Респондентка стверджує, що діти навіть боялися додому йти, і тоді вона зрозуміла, що має право визначати, як роботи зі дітьми, а не гнатися за показниками ССД. Тоді вона знайшла можливість переїхати в інший район, змінити ССД і за її словами стало краще. Жінка вважає, що навчання - то одне, на практиці

- це зовсім інше.

Вона вважає, що основною причиною надання неякісного соціального супроводу для її сім'ї було вимагання високої успішності від дітей відразу, без достатнього часу на адаптацію та створення комфортного середовища для них. Вона також зазначає, що соціальні працівники, які надавали послугу супроводу, не проявляли достатньої ініціативи та не глибоко виникли в ситуацію сім'ї.

Респондентка самостійно шукала знання, брала участь у семінарах та конференціях, щоб покращити свої навички у вихованні дітей.

У питанні про відчуття потреби у соціальній послугі супроводу, респондентка підкреслює, що вона справді потребувала такої підтримки, але їй було важко залежати від недостатньо ефективного соціального супроводу. Вона бачила в соціальному супроводі та допомозі соціального фахівця спосіб вирішення своїх проблем, зокрема створення комфортного середовища для дітей, фінансову підтримку, житлове та транспортне забезпечення, а також підтримку дітей, які вийшли з дитячих будинків.

Щодо викликів, з якими респондентка зіштовхнулася при наданні соціальної послуги супроводу, вона зазначає складність фінансової ситуації, нестачу грошей та неадекватну фінансову підтримку. В цілому, респондентка вважає, що соціальний супровід був несистематичним та не завжди відповідав її потребам та потребам її сім'ї. Вона активно шукала знання і підвищувала свою кваліфікацію самостійно, щоб краще зрозуміти проблеми та потреби дітей, які вона виховує.

2.4 Рекомендації щодо подолання викликів при наданні соціальної послуги супроводу дитячим будинкам сімейного типу

На підставі виявлення та аналізу викликів, з якими зіштовхуються батьки-вихователі при наданні їм соціальної послуги супроводу, є декілька рекомендацій для поліпшення ситуації:

1. Забезпечити належне навчання та кваліфікацію соціальних працівників: Виокремлено брак спеціалістів та їхню некомпетентність як основну причину проблем з наданням соціальної послуги супроводу. Слід інвестувати ресурси в професійний розвиток соціальних працівників, забезпечуючи їм доступ до навчальних програм, тренінгів та семінарів, що сприятимуть покращенню їхніх навичок та знань.

2. Залучити достатню кількість кваліфікованих у громадах: Брак спеціалістів на місцях є ще одним важливим чинником, що впливає на якість надання соціальної послуги. Необхідно забезпечити наявність достатньої кількості кваліфікованих працівників, які зможуть ефективно здійснювати соціальний супровід родинам. Це можна здійснити через приваблення фахівців, надання їм певних пільг, житла в громаді, стимулювання.

3. Забезпечити адекватну фінансову підтримку: Виокремлено брак фінансової підтримки як проблему, яка ускладнює надання соціальної послуги. Важливо забезпечити достатні ресурси для функціонування

соціальних служб, зокрема для оплати праці соціальних працівників, оновлення матеріально-технічної бази та забезпечення необхідних програм та послуг. Додаткові інвестиції у цю сферу можуть сприяти покращенню якості надання соціальної послуги супроводу.

4. Посилити співпрацю між соціальними службами та батьками-вихователями: Важливо встановити ефективний механізм співпраці між соціальними працівниками та родинами, що отримують соціальний супровід. Забезпечення відкритого та довірливого спілкування, регулярні зустрічі та обмін інформацією можуть сприяти кращому взаєморозумінню, підтримці та успішному вирішенню проблем.

5. Здійснювати систематичні оцінки та вдосконалення: Для покращення якості надання соціальної послуги супроводу варто впроваджувати систему систематичного моніторингу, оцінки та зворотного зв'язку. Збирання даних, оцінка результатів та аналіз причин проблем допоможуть виявити слабкі місця та здійснити відповідні корекції.

Ці рекомендації можуть допомогти покращити ситуацію з якістю надання соціальної послуги супроводу батькам-вихователям дитячих будинків сімейного типу.

ПЕРЕЛІК РЕСУРСІВ, ЯКІ МОЖНА ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ МОТИВУВАННЯ СІМЕЙ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ НА КРАЩІ ЗМІНИ.

У ході проведення семінарів зі спеціалістами з соціального супроводу сімей у СЖО були визначені певні ресурси, здатні мотивувати сім'ї до змін на краще, які наведені нижче.

– Репресивні мотиви з боку ССД, кримінальної міліції щодо вилучення дітей, покарання за невиконання Сімейного кодексу та Закону про охорону дитинства в аспекті дотримання прав дитини можуть стати мотивуванням родини до змін на краще.

– Центри (державні та недержавні) для тимчасового перебування дітей надають можливість вилучення дітей із сімей, які не забезпечують їхнього

існування. Це надає можливість показати реальність вилучення дітей із родини.

– Гуманітарні ресурси, як правило, недержавних організацій, можуть вирішити (хоча б тимчасово) проблему забезпечення сім'ї одягом та їжею та мотивувати сім'ї в СЖО (з початку) на контакт з суб'єктами соціальних послуг.

— Останні практики допомоги сім'ям засвідчили, що в країні благодійна допомога стала реальністю для пересічних громадян, які змогли донести важливість своєї проблеми. Саме приклади таких історій є мотивувальним чинником для дій.

– Мотивувальним ресурсом дедалі частіше стають соціальні мережі, за допомогою яких стало можливим використати добротність громадян.

– Мотивувальними ресурсами можуть бути певні адміністративні ресурси державних органів, які допомагають вирішити проблеми в короткий час, наприклад, оформлення дитини до школи, дитячого садку тощо.

Висновки до другого розділу

Законодавча база соціального супроводу складається з чималої кількості нормативно-правових документів, де регулюється надання соціальної послуги, але варто зазначити, що чимало з цих документів є застарілими.

Соціальний супровід є важливою соціальною послугою, яка надається в рамках реформи системи догляду та виховання дітей в Україні, зокрема в дитячих будинках сімейного типу. Ця послуга має на меті створення умов для благополуччя та розвитку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом забезпечення супроводу та підтримки для батьків-вихователів і сімей.

Особливості надання соціальної послуги супроводу включають вивчення та оцінку ситуації, розробку плану вирішення проблеми та узгодження його з клієнтом, реалізацію дій для поліпшення ситуації та аналіз результатів. Це підходить дає можливість систематично підходити до вирішення проблем та досягати позитивних результатів.

Різниця між соціальним супроводом та соціальним супроводженням полягає у формулюванні термінів, але обидві форми роботи мають однаковий технологічний алгоритм і є необхідними для функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Соціальний супровід в дитячих будинках сімейного типу передбачає проведення роботи з клієнтами на їхньому місці проживання, залучення їх до процесу планування та спільну роботу з метою покращення їхньої ситуації. Це сприяє формуванню відповідальності усіх сторін та створює умови для самостійного життя дитини в родинному оточенні.

У підсумку, соціальний супровід є важливим елементом реформи системи догляду та виховання дітей. Він забезпечує підтримку сімей, що надають догляд за дітьми, та сприяє переходу від інституційного утримання до сімейного оточення для дітей, які потребують особливого догляду та підтримки.

Результати дослідження про надання соціальної послуги супроводу батькам-вихователям дитячих будинків сімейного типу показують, що багато з респондентів були проінформовані про наявність цієї послуги. Однак, хоча родини отримували соціальний супровід, він не завжди проводився відповідно до передбачених етапів,

таких як аналіз ситуації, розробка плану, здійснення соціального супроводу та оцінка здійсненого супроводу.

Батьки-вихователі розуміють значення соціальної послуги супроводу як підтримку і допомогу у вирішенні проблем, що виникають у їхній родині. Вони вбачають у соціальному супроводі можливість отримати необхідну допомогу, особливо з психологічної підтримки для дітей та батьків. Родини відчують потребу у цій послугі та бачать її як спосіб вирішення своїх проблем.

Проте, в процесі надання соціальної послуги супроводу батьки-вихователі зіштовхнулися з викликами та перешкодами. Найбільш поширеними викликами були недостатнє інформування, брак фінансової підтримки неініціативність та непрофесійність соціальних працівників. Респонденти відмічали відсутність допомоги та підтримки зі сторони соціальних служб.

Одна з основних причин ненадання соціальної послуги супроводу - брак спеціалістів та їхня компетентність. Родини вважають, що якби соціальна служба отримала достатню фінансову підтримку і була забезпечена достатньою кількістю кваліфікованих працівників, то надання соціальної послуги супроводу могло б бути більш ефективним і зручним для родин.

Загальним висновком є те, що соціальна послуга супроводу є важливою та потрібною для батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу. Проте, її надання потребує більшої уваги та покращень у багатьох аспектах, включаючи фінансову підтримку та кваліфікацію соціальних працівників, для забезпечення якісного та ефективного супроводу родин.

Загальними рекомендаціями у цьому випадку будуть;

- Забезпечити належне навчання та кваліфікацію соціальних працівників;
- Залучити достатню кількість кваліфікованих у громадах;
- Забезпечити адекватну фінансову підтримку;
- Посилити співпрацю між соціальними службами та батьками-вихователями;
- Здійснювати систематичні оцінки та вдосконалення.

ВИСНОВКИ

1. Описано теоретико-методологічні підходи до здійснення.

Соціальна послуга супроводу, як визначають дослідники, є діяльністю соціальних працівників, спрямованою на досягнення якісних змін у соціальному становищі та добробуті клієнта. Вона має на меті подолання життєвих труднощів, зменшення негативних наслідків або повне вирішення проблем, з якими стикаються сім'ї або особи. Соціальний супровід включає надання комплексних соціальних послуг та використання різних інструментів соціальної роботи. Ця діяльність ґрунтується на вивченні ситуації клієнта, розробці плану вирішення проблеми, взаємодії з клієнтом та оцінці результатів. Соціальний супровід широко застосовується в роботі з різними категоріями клієнтів, включаючи сім'ї, дітей та молодь, і він є обов'язковою складовою функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Наведені вище визначення виявляють певні суперечності та свідчать про відсутність єдиного підходу, який би пояснював природу соціального супроводу. Його можна розглядати як вид соціальної роботи, форму соціальної підтримки або комплекс соціальних послуг.

Український уряд розпочав реформу системи догляду та виховання дітей з метою змінити існуючу систему. Ця реформа передбачає зменшення кількості дітей, які проживають у інтернатах, на 90% та створення доступних та якісних послуг для підтримки сімей з дітьми. Результатом реформи є розвиток альтернативних форм сімейного догляду, однією з яких є дитячий будинок сімейного типу.

ДБСТ є однією з альтернативних форм сімейного догляду, яка надає дітям, які не перебувають під повним доглядом батьків, середовище, близьке до сімейного, забезпечуючи їм умови проживання, виховання та розвитку. Важливим аспектом ДБСТ є забезпечення належних житлових умов, санітарних умов, наявності необхідних меблів та побутової техніки для дитини.

Деінституалізація системи догляду та виховання дітей та розвиток альтернативних форм сімейного догляду, зокрема дитячих будинків сімейного типу, є важливими кроками в забезпеченні благополуччя та захисту інтересів дітей, а також у зміцненні родинного середовища для їхнього виховання та розвитку.

1. Розглянуто нормативно-правову базу надання послуги соціального супроводу.

Законодавча база соціального супроводу складається з чималої кількості нормативно-правових документів, де регулюється надання соціальної послуги, але варто зазначити, що чимало з цих документів є застарілими.

Соціальний супровід є важливою соціальною послугою, яка надається в рамках реформи системи догляду та виховання дітей в Україні, зокрема в дитячих будинках сімейного типу. Ця послуга має на меті створення умов для благополуччя та розвитку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом забезпечення супроводу та підтримки для батьків-вихователів і сімей.

Особливості надання соціальної послуги супроводу включають вивчення та оцінку ситуації, розробку плану вирішення проблеми та узгодження його з клієнтом, реалізацію дій для поліпшення ситуації та аналіз результатів. Це підходить дає можливість систематично підходити до вирішення проблем та досягати позитивних результатів.

Різниця між соціальним супроводом та соціальним супроводженням полягає у формулюванні термінів, але обидві форми роботи мають однаковий технологічний алгоритм і є необхідними для функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Соціальний супровід в дитячих будинках сімейного типу передбачає проведення роботи з клієнтами на їхньому місці проживання, залучення їх до процесу планування та спільну роботу з метою покращення їхньої ситуації. Це сприяє формуванню відповідальності усіх сторін та створює умови для самостійного життя дитини в родинному оточенні.

У підсумку, соціальний супровід є важливим елементом реформи системи догляду та виховання дітей. Він забезпечує підтримку сімей, що надають догляд за дітьми, та сприяє переходу від інституційного утримання до сімейного оточення для дітей, які потребують особливого догляду та підтримки.

2. Досліджено досвід та виклики з якими зіштовхуються батьки-вихователі при наданні їм соціальної послуги супроводу.

Результати дослідження про надання соціальної послуги супроводу батькам-вихователям дитячих будинків сімейного типу показують, що багато з респондентів були проінформовані про наявність цієї послуги. Однак, хоча родини отримували соціальний супровід, він не завжди проводився відповідно до передбачених етапів,

таких як аналіз ситуації, розробка плану, здійснення соціального супроводу та оцінка здійсненого супроводу.

Батьки-вихователі розуміють значення соціальної послуги супроводу як підтримку і допомогу у вирішенні проблем, що виникають у їхній родині. Вони вбачають у соціальному супроводі можливість отримати необхідну допомогу, особливо з психологічної підтримки для дітей та батьків. Родини відчувають потребу у цій послугі та бачать її як спосіб вирішення своїх проблем.

Проте, в процесі надання соціальної послуги супроводу батьки-вихователі зіштовхнулися з викликами та перешкодами. Найбільш поширеними викликами були недостатнє інформування, брак фінансової підтримки неініціативність та непрофесійність соціальних працівників. Респонденти відмічали відсутність допомоги та підтримки зі сторони соціальних служб.

Одна з основних причин ненадання соціальної послуги супроводу - брак спеціалістів та їхня компетентність. Родини вважають, що якби соціальна служба отримала достатню фінансову підтримку і була забезпечена достатньою кількістю кваліфікованих працівників, то надання соціальної

послуги супроводу могло б бути більш ефективним і зручним для родин.

3. В роботі представлено рекомендації щодо надання соціальної послуги супроводу дитячимбудинкам сімейного типу.

Загальним висновком є те, що соціальна послуга супроводу є важливою та потрібною для батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу. Проте, її надання потребує більшої уваги та покращень у багатьох аспектах, включаючи фінансову підтримку та кваліфікацію соціальних працівників, для забезпечення якісного та ефективного супроводу родин.

Загальними рекомендаціями у цьому випадку будуть;

- Забезпечити належне навчання та кваліфікацію соціальних працівників;
- Залучити достатню кількість кваліфікованих у громадах;
- Забезпечити адекватну фінансову підтримку;
- Посилити співпрацю між соціальними службами та батьками-вихователями;
- Здійснювати систематичні оцінки та вдосконалення.

Попри пророблену роботу, це дослідження мало свої обмеження. Для більш комплексного аналізу варто дослідити більшу кількість респондентів або провести фокус-групове дослідження. Також залучення у дослідження інших стейк-холдерів, а саме соціальних працівників, які надають послуги соціального супроводу або представників соціальних служб, які займаються координацією всього процесу, допомогло б зрозуміти усі сторони надання послуги. Адже, емпіричне дослідження показало, що батьки-вихователі не завжди розуміють, що таке соціальний супровід, і їхні очікування часто відрізняються від того, що є передбачено законом та можливо забезпечити зі сторони соціальних служб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Ж. (2022). Розвиток альтернативних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в ході реалізації людиноцентристської державної політики у сфері піклування про дітей. Державне будівництво. 31(1). 113-126.
2. Бондаренко Г. (2014). Виховання дітей у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. (49). 154-158.
3. Водяна О. (2014). Організація практик у підготовці майбутніх фахівців до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. (30) 34-37.
4. Година М. А. Зміст, структура та значення професійного розвитку державних службовців у системі заходів організаційно-правового забезпечення публічної служби в Україні Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70) № 2 2020. С. 18 – 23. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/03>.
5. Заблоцький, А. Р. (2018). Особливості розвитку альтернативних форм державної опіки над дітьми на прикладі прийомної сім'ї. Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 квітня 2018 р., м. Київ). [Ред. кол. ІГ Губеладзе та ін.]. К., 2018. – 180 с.
6. Зверева І. Д., Кияниця, З. П. (2006). Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: метод. посіб. К.: Держсоцслужба. 104.
7. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / А. Й. Капська, І. В. Пеша ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соціальної роботи та управління. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 231 с.

8. Кармишев Д. В. Організаційно-правові засади цивільно-військового співробітництва в умовах воєнного стану. Тези XXII Міжнародного наукового конгресу “Публічне управління XXI століття: в умовах гібридних загроз”, 27 квітня 2022 р. С. 15–18.
9. Комарова Н. М., Пеша, І. В. (2006). Соціальний супровід як форма соціальної допомоги сім'ям, які взяли на виховання дитину-сироту. Український соціум. – К.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2, С. 49-58.
10. Міністерство соціальної політики України. (н/д). Деінституціалізація – Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Deinstitutualizaciya.html>
11. Міністерство соціальної політики України. (н/д). Дитячий будинок сімейного типу. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/dityachiy-budinok-simeynogo-tipu.html>
12. Настюк В., Коропатнік І., Карелін В. Правовий режим цивільно-військового співробітництва як ефективний засіб забезпечення операції об'єднаних сил. Право і суспільство. 2020. № 4. С. 183–189.
13. Пеша І. В. (2013). Соціальний супровід як форма комплексної соціальної допомоги. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, (11 (2)), 193-199.
14. Порядок організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1447. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2022).
15. Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Указ Президента України від 26 липня 2005 року № 1135/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005> (дата звернення 20.04.2023).

16. Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 р. № 975-IV. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення: 10.04.2022).

17. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 14.05.2023).

18. Про добровольчі формування територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1449. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2022).

19. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. № 2342-IV (2005).

20. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України (від 13.01.2005 р. № 2342-IV) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

21. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року No 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення 20.04.2023).

22. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року No 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 20.04.2023).

23. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. № 318 (2016).

24. Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги. № 1039 (2012).

25. Про затвердження плану заходів з реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки. № 703-р (2020).

26. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу. № 564 (2002).
27. Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу. № 896 (2013).
28. Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. № 3357 (2009)
29. Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України : наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 02.04.19 р. № 131 (дата звернення: 10.04.2022).
30. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах. № 1005 (2018).
31. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 9. ст. 108. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення: 12.04.2022).
32. Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року : Указ Президента України (від 22.10.2012 р. № 609/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/609/2012>
33. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 9. ст. 106. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення: 10.04.2022).
34. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст. 339. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2022).

35. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 28. ст. 250. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.04.2022).

36. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. № 2558-III (2001). 23.Серга, Т. О. (2011). Теоретичні засади соціального супроводу як технології соціальної роботи. Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 15340-3912Р від 22 червня 2009 р., 231.

37. Про утворення військових адміністрацій : указ Президента України від 24.02.2022 р. № 68/2022. Офіційний Вісник України. 14.06.2022. № 46. ст. 2500. код акта 111707/202 (дата звернення: 13.04.2022).

38. Сальнікова О., Кушнір В., Процин І. Цивільно-військове співробітництво як елемент системи стратегічних комунікацій. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 7.

39. Сімейний кодекс України (від 10.01.2002 р. № 2947-III) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

40. Солодухіна Л.С. (2018). Особливості нормативно-правового врегулювання альтернативного догляду за дітьми в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія: Державне управління, (2), 82-91.

41. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник. – К. : ДЦССМ, 2002. – 536 с.

42. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p> (дата звернення 01.05.2023).

43. Суходольська А.С. Розвиток сімейних форм виховання соціальних сиріт. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Вип. 35. 2018. С. 110-125.

44. УКРІНФОРМ. (2020). В Україні працює 1180 дитячих будинків сімейного типу. Доступ через: В Україні працює 1180 дитячих будинків сімейного типу.

45. Фуштей О. В. (2021). Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу.

46. Хмельницька обласна військова адміністрація. (2022). Реформа інтернатних закладів (деінституціалізація). Доступ через: Реформа інтернатних закладів (деінституціалізація). Хмельницька обласна військова адміністрація – Офіційне інтернет-представництво.

47. ЮНІСЕФ. (н/д). Сімейні форми виховання. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/family-forms>

48. Ягупов В. Методологічні засади професійного розвитку особистості фахівця. 2015. С. 126 – 136. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/10784/> (дата звернення: 02.05.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

(Гайд глибинного інтерв'ю)

1. Розкажіть коротко про себе: сімейний стан, скільки маєте власних дітей, скільки дітей вихованців?
2. Чи були ви поінформовані надання вам соціальної послуги супроводу
3. Як ви розумієте значення соціальної послуги супроводу?
4. Чи був проведений соціальний супровід вашій родині?
5. Як ви оцінюєте якість надання супроводу?
6. Чи соціальний супровід було проведено відповідно до передбачених етапів: аналіз ситуації та розробка плану, здійснення соціального супроводу, оцінка здійсненого супроводу?
7. З якими викликами ви зіштовхнулись при наданні вам соціальної послуги супроводу?
8. Як ви вважаєте, які основні причини не надання соціальної послуги супроводу для вашої сім'ї?
9. Чи соціальний працівник проявляв у наданні соціальної послуги супроводу, чи, можливо ви проявляли ініціативу самостійно?
10. Чи відчували потребу у цій послугі?
11. Чи ви вбачали в соціальному супроводі та допомозі соціального фахівця спосіб вирішення ваших проблем?
12. В чому саме була потреба?